

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРФЕКЦІОНІСТСЬКОЇ САМОПРЕЗЕНТАЦІЇ

В статті представлено теоретичний аналіз проблеми дослідження перфекціоністської самопрезентації (прагнення здаватись досконалим). Здійснено історіографічний огляд дослідження феномену перфекціоністської самопрезентації в психологічній науці. Визначено соціально-психологічні чинники перфекціоністської самопрезентації, а саме – особливий соціокультурний дискурс сучасності та особливості батьківського виховання, що формують почуття сорому у дитини. Наголошено на зв'язку перфекціоністської самопрезентації із цілим спектром психічних девіацій. Розглянуто єдину на сьогодні модель перфекціоністської самопрезентації, розроблену канадськими дослідниками П. Гевіттом та Г. Флеттом. Охарактеризовано основні структурні компоненти моделі: демонстрація досконалості; поведінковий невияв недосконалості; невербальний невияв недосконалості.

Ключові слова: перфекціонізм, перфекціоністська самопрезентація, нарцисизм, соціокультурний дискурс.

Постановка проблеми. В умовах суспільних трансформацій особливого соціального значення набуває питання ефективної самопрезентації особистості. Самопрезентаційна компетентність забезпечує особистості можливість подати себе, заявити про свої досягнення, наміри, навички та виступає однією з основних умов успішної соціально-психологічної адаптації. І навпаки, невдалі форми самопрезентації можуть породжувати значні проблеми в соціальній сфері життєдіяльності. В цьому контексті вбачається важливим розгляд феномену перфекціоністської самопрезентації (прагнення створити "бездоганий образ").

Проблема перфекціоністської самопрезентації постає предметом підвищеного наукового інтересу переважно зарубіжних психотерапевтичних теорій і практик. Дослідники торкаються проблем визначення чинників формування (О. Соколова, П. Циганкова, Е. Рехардт, П. Іконен та інші), структури перфекціоністської самопрезентації (П. Гевітт, Г. Флетт, А. Золотарьова), зв'язку перфекціоністської самопрезентації із психічними девіаціями (А. Габке, О. Соколова, С. Шері, П. Циганкова та інші). Останнім часом увагу дослідників привертає проблема дослідження феномену перфекціоністської самопрезентації в міжособистісному контексті. Разом з тим, феномен перфекціоністської самопрезентації залишається поза увагою соціально-психологічної науки.

Мета нашого дослідження: теоретичний аналіз сучасної зарубіжної та вітчизняної літератури з проблеми дослідження перфекціоністської самопрезентації.

В зарубіжній психології термін "перфекціоністська самопрезентація" був введений у науковий обіг наприкінці ХХ століття А. Басом і С. Фіном та визначений як стилістична риса, що визначається демонстрацією прагнення до досконалості [3].

Варто зауважити, що запропоноване тлумачення збігається за змістом із визначенням перфекціонізму наданим ще у 30-і рр. ХХ ст. К. Хорні. Авторка використовує термін "перфекціонізм" для означення прагнення до невротично ідеалізованого образу себе, зумовленого потребою "здаватись досконалим" собі та іншим людям. На думку дослідниці, саме неможливість втілення в реальність "ідеального Я" призводить до деструкції індивідуальності, самовідсторонення, стагнації особистісного розвитку та хронічних негативних емоцій [8].

Автори однієї з найбільш поширених у науковому вжитку моделей перфекціонізму П. Гевітт та Г. Флетт визначають перфекціоністську самопрезентацію як перманентний та стійкий інтерперсональний стиль, що проявляється в прагненні здаватись досконалим і виступає фактором інтерперсональних та інтраперсональних проблем. Перфекціоністська самопрезентація є специфічним фактором вразливості: прагнення створити досконалий образ викликає у особистості стан дистресу, пов'язаного із самокритикою, самозвинуваченнями. Якщо перфекціоніст не зможе відповідати стандартам, що є для нього цінними, – то це, на думку дослідників, призводить до депресії [14].

Ряд вчених вважають феномен перфекціоністської самопрезентації нарцисичною тенденцією та ототожнюють цей феномен з поняттям нарцисичного перфекціонізму [5; 9; 11]. Основною характеристикою нарцисичного перфекціонізму виступає намагання заслужити повагу та захоплення інших, демонструючи їм своє досягнення досконалості. Для нарцисичних перфекціоністів властивий диспропорційний ступінь схвильованості виключно собою, причому не стільки прихованими аспектами своєї ідентичності і цілісності, скільки власними зовнішніми принадами, престижем, іміджем. Адже

підтримка самоповаги для нарцисичних перфекціоністів забезпечується виключно шляхом зовнішнього підтвердження [5; 6; 10; 11].

Російська дослідниця О.Соколова вважає нарцисичний перфекціонізм новою соціокультурною патологією самоідентичності, за якої культ досконалості перетворюється в масову гонитву за ідеалом, у нову манію чи залежність. При цьому йдеться не про справжнє прагнення до саморозвитку, а навпаки – про нав'язливе ірраціональне бажання позбавитись від власного живого аутентичного, але ж не бездоганного Я, магічним шляхом оволодіння замість нього іншим Я, що позбавлене будь-яких слабкостей. Для постмодерного суспільства Я дестабілізовано, розмите, втрачає свої орієнтири, свою ідентичність. Сучасна людина стає "хамеліоноподібною" чи готовою до зміни тілесних образів. Найбільш яскраво вищезазначені тенденції відображаються в феномені перфекціоністської самопрезентації. В основі даного феномену, на думку дослідниці, покладено почуття сорому. Причому чим сильнішим є почуття сорому за потенційну ганьбу через викриття недосконалості – тим більш витончено виглядають маніпуляції задля збереження іміджу соціального Я [5; 6].

П. Циганкова, посилаючись на Е.Рехардта і П.Іконена, звертає увагу, що коріння перфекціоністського переживання, тотального почуття сорому криються в глибокому дитинстві. Ставлення інших до дитини є важливим, і вона хоче підтримувати з ними хороші взаємовідносини. Разом з тим, для дитини її бажання і її Я є нерозривними, тому вона намагається сховати своє "Нікчемне Я", аби зберегти для себе значимі фігури дорослих. В основу перфекціоністської самопрезентації покладено базове почуття сорому, як паралізуючої реакції, пов'язаної з невдачею спроби отримати схвалення та взаємність від іншого, передати послання та отримати бажаний досвід. Отже, сутність перфекціоністської самопрезентації криється в парадоксальному вияві надії, відмовившись від себе, від частини себе, зберегти важливих людей та бути ними прийнятим [9, с.23].

Серед науковців поширена думка щодо соціокультурної детермінації перфекціоністської самопрезентації. Особливий соціокультурний дискурс сучасності зумовлює специфічні форми соціалізації, а саме культ досконалості, індивідуального успіху, культ сили та раціональності. Сучасну культуру можна назвати "культурою деперсоналізації", "ерою гіперреальності", епохою "задоволення сурогатами, імітаціями та ілюзіями" [7; 9]. Зокрема, відбувається фетишизація ідеального, молодого та сексапільного тіла, тілесне благополуччя являється синонімом щастя, прискорено розвивається ринок послуг, спрямованих на трансформації та моделювання власної зовнішності [2; 5; 6].

Задані соціумом напрямки самовдосконалення активно пропагуються за допомогою агресивного впливу мас-медіа. Саме ЗМІ здійснюють функції трансляції культурних імперативів, що часто носять нарцисичний і перфекціоністський характер. Причому в зразках, що тиражуються ЗМІ, акцент робиться на зовнішніх атрибутах досягнень: матеріальному достатку, суспільному визнанні тощо [2; 4-6; 9; 11]. Зокрема, як зразки для наслідування пропонується ціла плеяда кумирів, що заохочує непомірно марнославні плани й одночасно робить їх нездійсненими. При цьому культ бути відомим поєднується з дефіцитом поваги: спостерігається зміна "зірок", прискорений оберт "зірок другого сорту" чи зірок "на один сезон", яких очікує стрімке захоплення фанатів, а потім таке ж швидке забуття. Ще одним імперативом сучасної культури є міф про природну схильність людини бути щасливим, людина не має права бути нещасною, при цьому щастя так само підкоряється фетишистській логіці і вимагає видимих доказів [1; 2].

Різноманітні форми руйнівної перфекціоністської самопрезентації, що полягають у створення та постійному шліфуванні "блискучого фасаду", пронизують всі сфери життєдіяльності людини та можуть проявлятися у різних формах соціальної практики, таких як зловживання наркотиками, алкоголем, інформаційними технологіями, дієтами, системами духовного і тілесного "самовдосконалення", фітнесом, пластичною хірургією тощо.

Результати емпіричних досліджень свідчать про взаємозв'язок феномену перфекціоністської самопрезентації із цілим спектром таких психічних девіацій як депресія, порушення харчової поведінки тощо. Дослідники відмічають, що патологічна природа перфекціоністської самопрезентації дозволяє індивідам з особистісними розладами створювати соціально-прийнятний образ досконалості [15]. Згідно досліджень П. Циганкової, у жінок з аутодеструктивною поведінкою спостерігаються вищі середні бали за шкалою перфекціоністської самопрезентації, ніж у жінок контрольної групи. Крім того, особливого значення для їхньої самооцінки набувають враження, яке вони створюють на оточення [10]. Екстремальним стилем перфекціоністської самопрезентації є захоплення пластичною хірургією. Прагнення виглядати бездоганно та захоплювати своєю зовнішністю породжує у індивідів з високим рівнем перфекціоністської самопрезентації думки про зміну зовнішності радикальними методами [15], причому надмірна активність особистості по догляду за своєю зовнішністю не впливає на самоприйняття тілесного Я. Ще однією сферою перфекціоністської самопрезентації є порушення харчової поведінки [12].

Інтимною сферою перфекціоністської самопрезентації виступають сексуальні взаємовідносини як прагнення бути бездоганним сексуальним партнером. Сексуальна задоволеність подружжя з високим рівнем перфекціоністської самопрезентації базується на їх бажанні здаватися бездоганними в інтимних стосунках і відповідати як власним стандартам досконалості так і ідеалам свого партнера [5].

Уразливим місцем залишаються питання про методи і прийоми емпіричного дослідження феномену перфекціоністської самопрезентації. На сьогодні розроблена лише єдина діагностична

методика "Шкала перфекціоністської самопрезентації" представлена канадськими психологами П. Гевіттом і Г. Флеттом. Вищезазначену методику адаптовано російською дослідницею А. Золотарьовою [3].

Згідно концепції канадських дослідників перфекціоністська самопрезентація є багатомірним конструктом та містить у собі такі складові:

- демонстрація досконалості;
- поведінковий невияв недосконалості;
- невербальний невияв недосконалості.

Компонент "демонстрація досконалості" характеризується прагненням здаватися бездоганним в очах інших, викликати своєю досконалістю захоплення та повагу, створювати образ успішної людини. Причому людина намагається справити враження на інших, вихваляючись або демонструючи свої чесноти з метою маскування того, що вона вважає власним недоліком.

Компонент "поведінковий невияв недосконалості" відображає прагнення поводитися таким чином, аби приховати від інших помилки, а, отже, власну недосконалість. Інакше кажучи, це уникаючий стиль поведінки, спрямований на превенцію будь-яких проявів, що не відповідають уявленням про особистісну бездоганність. Враховуючи той факт, що така стратегія розповсюджена навіть серед маленьких дітей, можна зробити припущення, що даний патерн поведінки формується в ранньому дитинстві.

Компонент "невербальний невияв недосконалості" проявляється у спробах уникати ситуації вербального розголошення та визнання особистісної недосконалості в інтерперсональних ситуаціях. У зв'язку з цим така людина може видаватися замкненою у процесі комунікації [14].

Хоча деякі дослідники вважають перфекціоністську самопрезентацію нарцисичною тенденцією, в дослідженнях П. Гевітта і Г. Флетта перфекціоністська самопрезентація показує помірну кореляцію із нарцисизмом. Отже, на відміну від нарцисичного перфекціоніста особистість із виявами перфекціоністської самопрезентації може залишатись осторонь комунікативних процесів, а не намагатися бути в центрі уваги.

Дослідники вказують на ймовірність існування і інших відмінностей між нарцисичним перфекціоністом і особистістю із виявами перфекціоністської самопрезентації. Так, російська психолог А. Золотарьова вважає, що особистість із виявами перфекціоністської самопрезентації може не старатися бути досконалою, адже для неї більш важливим є образ досконалості "на показ", "для інших", тоді як для нарцисичних перфекціоністів досконалість є життєвим кредо [3].

На основі теоретичного аналізу наявних у психологічній літературі досліджень феномену перфекціоністської самопрезентації можемо зробити такі висновки.

1. Феномен перфекціоністської самопрезентації визначається дослідниками як перманентний та стійкий інтерперсональний стиль, що проявляється в прагненні здаватися досконалим.

2. Перфекціоністська самопрезентація виступає багатомірним конструктом, що містить у собі такі складові: демонстрація досконалості; поведінковий невияв недосконалості; невербальний невияв недосконалості.

3. Перфекціоністська самопрезентація визначається як соціокультурний феномен, обумовлений нарцисичною культурою сучасності, разом з тим дослідниками виділено відмінності між перфекціоністською самопрезентацією та нарцисичним перфекціонізмом: особистість із виявами перфекціоністської самопрезентації може залишатись осторонь комунікативних процесів, прагне не до реальної досконалості, а до створення образу досконалості.

Феномен перфекціоністської самопрезентації не виступав предметом окремого вивчення у вітчизняній соціально-психологічній науці. Питання щодо структури, чинників та методів дослідження перфекціоністської самопрезентації ще залишаються відкритим та потребують подальших досліджень.

Використані джерела

1. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры / Ж. Бодрийяр. – М.: Республика ; Культурная Революция, 2006. – 272 с.
2. Гаранян Н. Г. Перфекционизм, депрессия, тревога / Н. Г. Гаранян, А. Б. Холмогорова, Т. Ю. Юдеева // Московский психотерапевтический журнал. – 2001. – №4. – С. 18 – 48.
3. Золотарева А.А. Адаптация методики "Шкала перфекционистской самопрезентации" П. Хьюитта / А.А. Золотарева // Психологический журнал. – 2011. – Т. 32. – № 6. – С.59-66.
4. Ландрева К. С. Перфекционистская самопрезентация образа "Я" в общении / К. С. Ландрева // Современная психология: материалы междунар. науч. конф. (г. Пермь, июнь 2012 г.). – Пермь: Меркурий, 2012. – С. 51-55.
5. Соколова Е. Т. Нарциссизм как клинический и социокультурный феномен / Е. Т. Соколова // Вопросы психологии. – 2009. – № 1. – С. 67–80.
6. Соколова Е. Т. Человек-нарцисс: портрет в современном социокультурном контексте / Е. Т. Соколова // Сб. статей; под ред. А. Журавлева, Н. Тарабриной. – М. : Институт психологии РАН, 2003. – С. 126–138.
7. Тхостов А. Ш. Влияние современных технологий на развитие личности и формирование патологических форм адаптации: обратная сторона социализации / А. Ш. Тхостов, К. Г. Сурнов // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26. – № 6. – С. 16-24.

8. Хорни К. Новые пути в психоанализе : [пер. с англ. А. Боковикова] / Карел Хорни. – М. : Академический Проект, 2007. – 240 с.
9. Цыганкова П.В. Перфекционистский стиль личности пациентов с нарушением адаптации и суицидальным поведением: дис. на соиск. научной степени канд. псих. наук : спец. 19.00.04 "Медицинская психология" / Цыганкова Полина Василиевна. – Москва, 2012. – 196 с.
10. Цыганкова П.В. Взаимосвязь перфекционизма с особенностями самосознания при аутодеструктивном поведении / П.В. Цыганкова // Вестник Московского государственного областного университета. Серия "Психологические науки". – 2010. – № 2. – С. 28-32.
11. Ясная В.А. Современные модели перфекционизма / В.А. Ясная, С.Н.Ениколопов // Психологические исследования. – 2013. – Т. 6. – № 29 – С. 1 [Ел. ресурс]. – Режим доступа до журн. : <http://psystudy.ru> – Назва з екрана. – Дата звернення : 09.11.2015.
12. Cockell S.J. Trait and self-presentational dimensions of perfectionism among women with anorexia nervosa / S.J. Cockell // Cognitive Therapy and Research. – 2002. – Vol. 26. – № 6. – P. 745-758.
13. Eidelson R.J. Cognition and relationship maladjustment: development of a measure of dysfunctional relationship beliefs / R.J. Eidelson, N. Epstein // Journal of Consulting and Clinical Psychology. – 1982. – Vol. 50. – P. 715-720.
14. Hewitt P. The interpersonal expression of perfection. Perfectionistic self-presentation and psychological distress / P. Hewitt, G. Flett // Journal of Personality and Social Psychology. – 2003. – V. 84. – № 6. – P. 1303 – 1325.
15. Sherry S. et al. Perfectionism and thoughts about having cosmetic surgery performed / S. Sherry // Journal of applied biobehavioral research. – 2004. – № 9. – P. 1-14.

Chepurna A. L.

SOCIO-PSYCHOLOGICAL ASPECT OF PERFECTIONIST SELF-PRESENTATION RESEARCH

Theoretical analysis of perfectionist self-presentation research (intention of seeming perfect) is shown in the article. Historiographical review of perfectionist self-presentation phenomenon in psychological science has been made.

Socio-psychological factors of perfectionist self-presentation that is – special socio-cultural discourse of the present and the peculiarities of parents' upbringing which form a child's feeling of shame.

We've also emphasized the connection of perfectionist self-presentation with a full range of psychic deviance such as deviation of eating behavior, autoaggressive behavior, admiration of plastic surgery etc.

The only one model of perfectionist self-presentation developed by Canadian researchers P. Hewitt and G. Flett is considered here.

The main structural components of the model: demonstration of perfection, behavioral nondisplay of imperfection, nonverbal nondisplay of imperfection is characterized.

The main differences between the display of perfectionist self-presentation and the display of narcissistic perfectionism are determined.

The phenomenon of perfectionist self-presentation was not the subject of a separate studying in national socio-psychological science is emphasized.

Questions about the structure, factors and methods of perfectionist self-presentation are remained open and need further research.

Key words: *perfectionism, perfectionist self-presentation, narcissism, socio-cultural discourse.*

Стаття надійшла до редакції 25.05.2015